

10. *Ладиживський А.* Селянам моє слово / А. Ладиживський // Вісти Балтського Повітового Революц. комітету. — 1920. — Ч. 11.
11. *Лифшиц Я.* Об очередных задачах медицинской прессы / Я. Лифшиц // Врачебное Дело. — 1931. — № 11/12.
12. *М. С.* Крах левозсеровщины и анархистов / М. С. // Известия Никопольского Районного Военно-Революционного Комитета. — 1919. — № 2.
13. *Петренко Ф.* Голос трудового крестьянина / Ф. Петренко // Известия Никопольского Районного Военно-Революционного Комитета. — 1919. — № 2.
14. Рабочие и крестьяне! Читайте свою газету! // Известия Никопольского Совета Рабочих и Крестьянских Депутатов. — 1919. — № 4.
15. Редакция «Врачебного Дела» на новых путях // Врачебное Дело. — 1932. — № 1/2.

Мар'ян Житарюк

ГАЗЕТА «ДИЛО» ЯК КОМУНІКАЦІЙНИЙ КАНАЛ БОРОТЬБИ ЗА УКРАЇНСЬКУ АВТОНОМІЮ У ПОЛЬЩІ (30-ті рр. ХХ ст.)

На прикладі розгляду ідеї державності у часописі «Діло» (Львів) показано дієвість комунікаційного каналу «газета — громада» у 30-ті рр. ХХ ст.

Ключові слова: «Діло», комунікаційний канал, українська автономія, британська преса, європейська преса.

На примере рассмотрения идеи государственности в журнале «Дило» (Львов) показана действенность коммуникационного канала «газета — общество» в 30-е гг. ХХ ст.

Ключевые слова: «Дило», коммуникационный канал, украинская автономия, британская преса, европейская преса.

The efficiency of the communication channel «newspaper — community» in the 1930s has been demonstrated on the example of the statehood idea study in the newspaper «Dilo» (Lviv).

Key words: newspaper «Dilo», communication channel, the Ukrainian autonomy, the British press, the European press.

Актуальність статті зумовлена усвідомленою необхідністю завжди професійно, чесно і компетентно подавати думки, ідеї та коментарі з приводу найболючіших, найбільш гострих, безкомпромісних питань, які є **предметом дослідження** за матеріалами і

передруками львівського щоденника «Діло» (**об'єкт дослідження**) на матеріалах європейської політичної преси 30-х рр. ХХ ст. (**хронологічні межі**).

Мета публікації — показати зразок якісної щоденної української газети в умовах політичного поневолення, адже навіть сьогодні, в умовах державної незалежності України, більшість друкованих ЗМІ його ще не сягнули.

Львівський щоденник «Діло», попри виразно українську спрямованість — як національний часопис, залишаючись взірцем якісного українського періодичного видання, справжнім літописцем історії, про що писали, зокрема, Ю. Шаповал [21], С. Кость [10], М. Житарюк [6], намагався розглядати будь-яку тему комплексно й об'єктивно. Не були винятком і публікації про боротьбу українського народу за незалежність в умовах політичного, економічного і соціального поневолення Польщею у 1930-ті рр. Навіть тоді, коли преса західних держав (або й польські періодики) звично критикувала українських іредентистів як звичайних сепаратистів, що, мовляв, порушують громадський спокій і становлять небезпеку для суспільства, «Діло» не боялося передруковувати уривки із публікацій антиукраїнської спрямованості з відповідними коментарями, допомагаючи українцям прозріти.

Збалансована і зважена позиція львівського часопису демонструвала громаді справжній стан справ в українському питанні, виявляючи абсурдність романтично-наївних потенцій частини української інтелігенції, яка вважала, що Українську державу вдасться відновити швидко і неproblemно. Натомість відкривалась інша, більш жорстока, правда — про те, як сприймають українців у Польщі та інших світових державах, що про них думають, як їх намагаються спантеличити і залякати, що їм нав'язують і що з ними прагнуть зробити.

У такий спосіб часопис «Діло», його автори й редактори, зрештою, усе українське громадянство (переважно в Галичині), чії помисли, ідеї та завдання були максимально акумульовані на шпальтах львівського щоденника, сповнені завзяття, незважаючи на різні перепони, раз і назавжди вибороти державність, виявляли ознаки мужності й інтелекту, демонстрували характер.

Початок 1930-х рр. ознаменований тим, що зарубіжна преса намагалася охарактеризувати українську націю та її ідейних провід-

ників як агресивних, які не вміють і не хочуть мирно співіснувати з представниками інших національних громад. Висміювалися і національні символи українства.

Так, англійський часопис «Manchester Guardian» (який невдовзі стане одним із найбільших оборонців українського визвольного руху (детальніше про це йдеться у нашій науковій розвідці «Усвідомлення необхідності незалежності України як предмет дискусій у британській пресі» [6, с. 38—48]), коментуючи вибух у радянському посольстві у Варшаві, крім того, що справедливо називає українців найчисельнішою національною меншиною у Польщі, відзначає, що «ліве крило українців мріє про з'єднання з радянською Україною, що є можливе лише шляхом війни», а «українська правниця, націоналісти, змагають до створення незалежної української держави від Кавказу до Карпат, що може статися тільки внаслідок розвалу СРСР — річ без війни неможлива» [13; 30].

Якщо берлінський кореспондент англійської газети не заперечує інші причини та не виключає ймовірності того, що терористичну акцію у Варшаві вчинили неукраїнські виконавці, то варшавський кореспондент московської газети «Известия» Братін проводить прямі паралелі між вибухом у радянській амбасаді у Варшаві і знахідкою вибухових матеріалів у Львові, не сумніваючись, що «це була дійсно планована змова українських терористів на радянське консульство і радянського консула», адже, на думку цієї газети, «УВО, яка голосить боротьбу і проти СРСР, і проти Польщі, на ділі воює лише з СРСР» [8].

Орган католицької центральної партії Німеччини, поважний щоденник «Deutschland», оприлюднюючи велику статтю «якогось відомого ненімецького політика», надіслану з Великої Британії, стверджує, що «самостійну Україну англійці вважають не лише знаряддям у торговельних справах, але також забезпеченням проти червоного імперіалізму» [26].

Тоді ж польський ендецький орган — «Gazeta Warszawska» — категорично заявляє, що начебто «створення України — це чисто німецькі плани». Наші сусіди потішили себе думкою, що «берлінські міркування» нереальні, адже «Україна є тим для Росії (радянської чи нерадянської), чим Помор'я для Польщі, — себто умовою її існування» [14].

З іншого боку, подібні публікації у польських часописах свідчать, що й Варшава, яка тоді не могла це визнати офіційно, через посередництво комунікативно-пресових каналів, почала усвідомлювати важливість майбутньої України, нехай на той момент і невідомо, в якому остаточному статусі. «Діло» не драматизує цю ситуацію, навпаки, стверджує з оптимізмом, що «незалежно від обставин, про українську проблему в цілій її ширині буде щораз більше писатися на сторінках тієї світової преси, яка має відчуття актуальності і важливості політичних тем» [14].

Редактори і співробітники «Діла» не помилилися — українська проблема вже незабаром обговорюється майже в усіх європейських країнах (насамперед у Великобританії, Німеччині, Франції, Швейцарії, Бельгії, Австрії, Італії) та на інших континентах (Канада, США, Японія) [6, с. 38—76].

Так, видання Королівської колегії Лондонського університету «Slavonic Review» навесні 1931 р., зазначаючи в редакційній статті, що «єдиною національністю, якій не пощастило ще довершити свою незалежність після війни, була українська національність» [11; 35], друкує статтю українського автора В. Панейка і як альтернативу до неї — статтю польського професора С. Сроковського.

Василь Панейко виступає за створення буферної держави, яка охоплювала б усі українські землі, прилучені до Польщі, — Галичину, Волинь, Підляшшя, Полісся і частину Холмщини. Адже це було б відновленням середньовічної Галицько-Волинської держави як єдиного П'ємонту для майбутньої української соборності, яку автор вважає лише питанням часу. Саме тому В. Панейко переконаний, що життєвий інтерес Польщі полягає в тому, «аби українська соборність здійснювалась нею, а не проти неї», бо «соборна Україна не зречеться Галичини й Волині» [11; 35].

Польський автор, професор Високої школи політичних наук у Варшаві Станіслав Сроковський, висловлюється різко і демагогічно. Так, пафос його публіцистики зведено до того, що українство — давня вигадка «австрійських маккіавельців», а Україна — «назва польських окраїн». «Пацифікація» проти українського селянства, коли постраждали тисячі й загинули десятки невинних людей, на думку автора, — «ніщо інше, як виконання першого обов'язку уряду», адже, мовляв, українцям в Польщі погано живеться не через поляків, а через діяльність українських політичних партій [11; 35].

Саме часопис «Діло» доклав значних зусиль до політично-національного просвітництва співгромадян. Парадокс дієвості *комунікативного каналу* (сучасною термінологією) полягає в тому, що розкриття суті українсько-польського політичного суперництва зокрема (хай не завжди це було приємно і легко робити) і національно-визвольної боротьби українського народу в 1930-ті рр. загалом не стільки пригнічувало сподвижників, скільки, завдяки змалюванню справжнього обличчя політичних опонентів і неприхованих ворогів та окресленню альтернативних шляхів національного самоствердження, гартувало і готувало до нових звитяг.

Узяти б, наприклад, позицію британського парламентаря Ріса Дейвіса, оприлюднену у британській пресі, зокрема в органі лейбористської партії («Польща і українці»), після ретельного вивчення причин польського терору проти українських селян восени 1930 р. Він слушно відзначає: більшість польського народу дуже шкодує, що події розвивалися таким чином. Водночас Ріс Дейвіс прогнозував, що міжнародна громадськість засудить репресивні акції щодо українців з боку уповноваженої урядом польської поліції. І не тільки: «...усі поважні люди мають надію, що Комітет Ліги Націй полагоди́ть справу так, що дасть українцям якусь автономію, яка не порушить національної системи правління в Польщі ані національної гідності поляків» [15]. Адже, на його думку, було б доцільно наділити українців такими ж правами на автономію, якими наділено у Шлезьку 300 тис. німців або 800 тис. поляків у Німеччині, що навчаються рідною мовою.

Не обходилося тут і без несподіванок. Наприклад, пропаганди (до певної міри) Польської соціалістичної партії (але цьому теж було своє пояснення), яка, за словами Ріса Дейвіса, вважала, що тим 5,5 та 6 млн українців у Польщі треба би надати певне місцеве самоврядування у рамках польської конституції, але на основі їх власних потреб, зокрема, щоб вони могли відкрити українські університети.

Водночас представники української нації, члени польського сейму, прагнули усіма можливими засобами привернути увагу світової громадськості до українства загалом і необхідності постанови Української держави зокрема. «Пацифікація» супроти галицьких селян (осінь 1930 р.) стала тим каменем спотикання внутрішньої польської політики, що викликав відповідне відлуння у політиків, у пресі європейських країн.

Наприклад, редактор франкомовного швейцарського видання «Journal des Geneva» В. Мартен надрукував статтю «Польща перед Радою», в якій, зокрема, зазначив, що доки не буде проведено повне розслідування, об'єктивне, безсторонне і прилюдне, доти не можна зняти з польських чинників страшних обвинувачень. «Такої справи не можна закопати посеред таємних нарад у Комітеті Трьох Осіб. Вона надзвичайно схвилювала міжнародну опінію. Її запропонували Лізі Націй в петиції, підписаній 65 членами парламенту, що належать до різних партій» [29]. І хоча Комітет меншин збирався двічі (21 і 22 травня), він практично нічого не зумів (не захотів?) вирішити, висловившись за «якесь внутрішнє порозуміння» [17].

Якщо навесні 1931 р. шальки терезів українсько-польського суперництва (визначення того, хто мав рацію, а хто винен) переважали в бік поляків, то восени ситуація змінилася. У Перуджі на засіданні Комісії меншин Товариства прихильників Ліги Націй висловлено думки щодо розв'язання українських справ — шкільної та автономії (Баккер). Виконавчий секретар Конгресу організованих національностей Амменде підкреслив, що «бажання українського населення у Східній Галичині мати українську державу зовсім не є фактом неояльності» [23]. Однак його пропозицію не було схвалено.

Водночас простежувалося, що акценти все-таки змінилися. Взяти б до уваги статтю професора Лозаннського університету Е. Бове «У польській Україні», надруковану в бюлетені Міжнародного союзу товариств Ліги Націй «Національні Меншини», де він не тільки засуджує «докази» польського уряду — публікацію в «Ilustrowany Kurier Codzienny» копій двох листів із 1926 р. нібито про німецьку причетність до українських погромів, які й спричинили... «пацифікацію», а також закликає до «політичної моралі нового світа». Е. Бове вважає, що якби німецькі інтриги й були доведені, то вони мали би бути підставою польської скарги перед Лігою Націй, а нічим і ніяк не виправдовували б і не пояснювали б жорстокостей у жовтні 1930 р. [3; 22].

Окрім того, в лютому наступного, 1932, року українському питанню у Речі Посполитій окремих вечір присвятив Королівський інститут міжнародних справ (Великобританія). «Діло» зазначало, що один із пропагандистів ідей Союзу Народів оприлюднив реферат, який можна вважати «найкращим з усього того, що досі сказано

по-англійськи про українську політику в Польщі» [9]. Рада цього інституту визнала Польщу винною за невиконання зобов'язань щодо національних меншин. Оприлюднену тут розвідку Волтера Нейпіла «Українці в Польщі» у травні надрукував двомісячник «International Affairs». Висловлюючись про українське поневолення у Польщі, автор стверджує, що в серці Європи створено нову Ірландію. Тому «українське питання в Польщі одно з тих, яке Союз Народів мусить вирішити; рішення мусить бути справедливе, точне і шоре» [20; 28].

Історія підтвердила, що це рішення не було справедливим. Після звіту в українській справі в Лізі Націй японського референта, на думку українського громадського активіста, делегата Мілени Рудницької, яка виступила на 8-му Конгресі національностей у Відні, а також інших представників української нації, Лігу Націй не можна вважати трибуною справедливості, а лише знаряддям політики сили [12].

Цензори конфіскували у «Ділі» текст із сміливим припущенням про те, що польська преса «зломила свою горду традицію», адже раніше для неї не існувало жодного українського питання, а «були лише гайдамаки» [4]. Підставою для подібних резюмувань є передовиця у «Kattowitz Zeitung», де ключове місце відведено приїздові британських парламентарів до Львова та реорганізації греко-католицької Церкви у Східній Галичині.

Попри поверховість, некомпетентність, неадекватність і навіть цинізм європейської політичної думки щодо українського фактора і недооцінки його місця в конструюванні політичних систем необхідно надати належне британській пресі, яка оперативно й точно відображала активність та небайдужість британських парламентарів. Так, про їхній візит до Галичини, зумовлений прагненням детальнішого вивчення причин і наслідків польської «пацифікації» стосовно українського селянства, повідомляли: «Manchester Guardian» [13; 30], «Daily Herald» [25], «Manchester Guardian» [31], «Morning Post» [32], інформаційне агентство P. J. Reuter [33], «Sunday Times» [34], «The Times» [36; 37], «Cork Examiner» [24]. І хоча більшість цих публікацій, за винятком тієї, що побачила світ в останньому виданні, пропольські за духом (за визначенням «Діла» [18]), можна констатувати, що інформаційна крига щодо всього українського (принаймні у британському інформаційному просторі) скресла.

Як наслідок, уже наступного року до Секретаріату Союзу Народів надійшла петиція від тринадцяти лордів та британських парламентарів (представників усіх трьох напрямів — консерваторів, лібералів та лейбористів) у справі автономії для українських земель у Польщі. Така жадана для українців і приголомшлива для поляків вимога базувалася насамперед на рішеннях Версальського договору від 28 червня 1919 р., підписаного Великобританією, Францією, Італією, Японією і Сполученими Штатами Америки, з одного боку, та Польщею — з іншого. У згаданій британській петиції звернено увагу на те, що Східну Галичину віддано Польщі лише за умови, якщо вона виконуватиме зобов'язання, однак вона їх відверто ігнорувала. Авторів петиції не задовольняло й рішення Ради амбасадорів від 15 березня 1923 р., яке нічим не зобов'язувало Польщу до надання автономії українцям. Тому вони і звернулися до Союзу Народів, щоби на підставі Версальського договору таки розглянути справу української автономії в Галичині в постійному суді міжнародної юстиції у Гаазі [29].

Аналізуючи висвітлення теми українсько-польського суперництва у британській науковій і політичній думці, «Діло» ознайомлює українського читача хоча і з не такими новими, проте ще актуальними актами британської «Комісії на світову конференцію в Парижі», підготовленими історичною секцією британського міністерства закордонних справ за редакцією Г. В. Протерса [16] і виданими 1920 р. «Бюро матеріалів Його королівської милости» [5] у Лондоні.

Окрім історичного огляду польської давнини, тут ідеться і про сучасне становище. Після закономірного: «На ділі польська свобода була тотожна зі сваволею» автори обговорюють українське питання в Галичині, подаючи статистику стосовно українців не за польськими джерелами, а опираючись на правдиві факти, зокрема називаючи майже рівну кількість населення обох національностей. Щоденник «Діло» вважає, що ця публікація була зумовлена бажанням підготувати британську делегацію «на конечність признання територіальної окремішності для Східної Галичини» [5].

Мабуть, так воно і було, особливо з огляду на те, що це питання знаходило продовження і в подальші роки (крім згаданої британської петиції, відомо, що Джон Саймон, міністр закордонних справ Великої Британії, також висловлювався за надання Східній Галичині

автономії [1]), однак такий підхід до розв'язання «українського питання» не поділяли лідери інших європейських країн. Як і польські та радянські чинники — офіційні та неофіційні. Наприклад, більшовики, які «національних питань не розв'язують, а їх ліквідують» [2], за будь-яких обставин прагнули звести нанівець визвольні змагання українства навіть за межами СРСР. Якщо раніше українські землі в Польщі вони називали західноукраїнськими, то тепер почали вживати термін... «Малопольща» (про це свідчить московська кореспонденція у часописі «Gazeta Polska» від 16 листопада 1933 р.) [27].

Однак представники польської влади не обмежилися, так би мовити, газетним шовінізмом. Виступ польського делегата полковника Бека на засіданні Союзу Народів 13 вересня 1934 р., суть якого зводилася до того, що Польща надалі не виконуватиме зобов'язань щодо національних меншин (відомо, що вона й до того їх не виконувала), включених до гарантій Союзу Народів, викликав занепокоєння у Великій Британії — і в парламенті, і в пресі.

Міністр закордонних справ Джон Саймон, коментуючи польські заяви, нагадав у Палаті послів 14 листопада 1934 р., що тогочасні кордони Польщі міжнародне співтовариство визнало з огляду на польські зобов'язання, від яких поляки тепер відмовляються. Британські парламентарі дебатували і з приводу змін до польської конституції, за якою українці не матимуть права брати участь у виборах до сейму, що «нарушує параграф 7 Меншиневого договору» [19].

Незважаючи на те, що британські голоси не стали вирішальними у корекції внутрішньополітичного курсу Польщі щодо українців і не змінили зовнішнього клімату для Речі Посполитої, сам факт зацікавлення і вболівання за громадянські та політичні права української нації був неординарним кроком однієї з провідних західних держав.

У цій ситуації, окрім британців, останніми польськими заявами були вкрай занепокоєні насамперед українці. Так, голова Українського клубу, парламентар Д. Левицький з цього приводу висловив протест, адже «крім Меншиневого договору обов'язував Польщу закон про надачу Східній Галичині автономії і про створення українського університету» [7]. Хоча цей закон польський сейм ухвалив свого часу добровільно і запропонував союзним державам, за твердженням Д. Левицького, у зв'язку із визначенням кордонів Польщі,

він так і не був запроваджений у життя. З огляду на те, що «українці займають територію більшу від не одної великодержави в Європі та рахують сорок мільйонів народу», «так довго не буде мира на Сході Європи, як довго наші змагання будуть заспокоєні», — заявив Д. Левицький, не сумніваючись у тому, що його народ обов'язково здобуде свою державну незалежність.

У 1930-ті рр. державницькі настрої охопили не тільки галичан, а й тих українців, які волею політичного експерименту опинилися в інших країнах, насамперед в УРСР, Чехословаччині та Румунії.

Понад 20 років існує незалежна держава Україна. Існує завдяки відповідному національно-патріотичному підґрунтю і тривалій та виснажливій боротьбі всіх українців за свою державність. Час як найліпший суддя лише підтвердив ефективність комунікаційного каналу боротьби, реалізованого через газету «Діло».

1. Англійський уряд обстоює право автономії для Східної Галичини : заява міністра Саймона // Діло. — 1933. — 4 трав. — С. 1.
2. Більшовицька «еволюція» в українській справі. Московські комуністи вводять у своїй пресі термін «Малопольща» // Діло. — 1933. — 23 листоп. — С. 1.
3. *Бове Е.* У польській Україні / Е. Бове // Національні Меншини : бюлетень Міжнародного союзу товариств Ліги Націй. — 1931. — Ч. 3—4.
4. Голос «Каговіцер Цайтунг» — про українські справи // Діло. — 1931. — 25 серп. — С. 1—2.
5. *Демидчук С.* Бритійський урядовий реферат у справі Польщі й Галичини / Семен Демидчук // Діло. — 1932. — 1 груд. — С. 1.
6. *Житарюк М. Г.* Четвертована, але жива. Закордонна преса про політичні процеси в Україні напередодні Другої світової війни : монографія / Мар'ян Георгійович Житарюк. — Львів, 1997. — 128 с.
7. Закордонна дискусія та українська заява // Діло. — 1935. — 3 лют. — С. 3.
8. Известия. — 1930. — 26 апр.
9. *І. М.* Англійці про «українську» політику в Польщі / І. М // Діло. — 1932. — 3 берез. — С. 1—2.
10. *Кость С. А.* Західноукраїнська преса першої половини ХХ ст. у всеукраїнському контексті / Степан Андрійович Кость. — Львів, 2006. — 513 с.
11. *Меленевський І.* Українсько-польська справа в Лондоні / Іван Меленевський // Діло. — 1931. — 28 квіт. — С. 1—2.

12. Недержавні народи і процедура Ліги Націй : промова посолки Мілени Рудницької на УШ. Конгресі Національностей у Відні // Діло. — 1932. — 10 лип. — С. 2.
13. Огляд української преси. Відгуки українських справ та натяки на них // Діло. — 1930. — 11 трав. — С. 2—3.
14. Поморя і Україна // Діло. — 1930. — 28 груд. — С. 1—2.
15. Посол англійського парламенту про українську справу // Діло. — 1931. — 9 трав. — С. 2—3.
16. *Протерс Г. В.* Польща, загальний історичний огляд / Г. В. Протерс. — Лондон : Бюро матеріалів Його королівської милости, 1920. — Т. 8.
17. Травнева сесія Ліги Націй і українські петиції. Спостереження і вражіння очевидця посла д-ра Ярослава Олесницького // Діло. — 1931. — 28 трав. — С. 1.
18. *У. Б.* Англійська преса про відвідини Галичини англійськими парламентаристами / У. Б. // Діло. — 1931. — 5 верес. — С. 2—3.
19. Українські справи перед англійським парламентом // Діло. — 1934. — 22 листоп. — С. 2—3.
20. Українці в Польщі // Діло. — 1932. — 16 черв. — С. 2.
21. *Шаповал Ю. Г.* «Діло» (1880—1939 pp.): Поступ української суспільної думки / Ю. Г. Шаповал. — Львів, 1999. — 384 с.
22. Швейцарський професор про події в Галичині // Діло. — 1931. — 12 груд. — С. 3.
23. Як це було у Перуджі? Українська справа на Засіданні Меншостевої Комісії Т-ва Прихильників Ліги Націй // Діло. — 1931. — 22 жовт. — С. 1—2.
24. *Cork Examiner.* — 1931. — 15 Aug.
25. *Daily Herald.* — 1931. — 1 Aug.
26. *Deutschland.* — 1930. — 16 Dez.
27. *Gazeta Polska.* — 1933. — 16 listop.
28. *International Affairs.* — 1932. — Vol. 10, p. 3. — P. 391—422.
29. *Journal de Genève.* — 1931. — 22 Mai.
30. *Manchester Guardian.* — 1930. — 28 Apr.
31. *Manchester Guardian.* — 1931. — 10 Aug.
32. *Morning Post.* — 1931. — 12 Aug.
33. *P. J. Reuter.* — 1931. — Aug.
34. *Sunday Times.* — 1931. — 9 Aug.
35. *The Slavonic Review: A Survey of the Slavonic Peoples their History, Economics, Philology and Literature.* — London, 1930—1933.
36. *The Times.* — 1931. — 10 Aug.
37. *The Times.* — 1931. — 11 Aug.